

‘สี่พันดอน’ : อัตลักษณ์วัฒนธรรมของคนลาวลุ่ม ‘กลุ่มพิเศษ’ ใน เกาะดอนกลางสายน้ำโขง ตอนใต้ สปป.ลาว

รองศาสตราจารย์ ดร.ศุภชัย สิงห์ยะบุศย์¹

“สี่พันดอน : อนุภูมิภาคแห่งสายน้ำโขง” สี่พันดอน หรือ
‘Four Thousand Islands’: พื้นที่กายภาพที่มีลักษณะเฉพาะตัว

“สี่พันดอน” คือนามของหมู่เกาะน้ำจืดของสายน้ำโขง
ซึ่งอยู่ในพื้นที่เขตเมืองโขง แขวงจำปาสัก ชายแดน สปป.
ลาว และกัมพูชา ห่างจากเขตลำปากน้ำโขงที่จังหวัดอันเจียง
ประเทศเวียดนาม 760 กิโลเมตร ธรรมชาติของแม่น้ำโขง
บริเวณนี้มีลักษณะพิเศษ คือ มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว เกิดจาก
การแผ่ขยายตัวของสายน้ำโขงที่คลื่นแยกเป็น รูปกระเพาะ
อาหารมนุษย์ มีความกว้างสุด 15 กิโลเมตร ยาว 43 กิโลเมตร
เนื้อที่ประมาณ 480 ตารางกิโลเมตร ในพื้นที่ดังกล่าว ได้เกิด
เกาะต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก

ระบบนิเวศวิทยาของสี่พันดอนเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำ (Wet
land) ด้านล่างส่วนที่ติดชายแดนกัมพูชาเต็มไปด้วยเกาะแก่ง
และโขดหิน พื้นที่นี้จะถึงระดับเกิดน้ำตกที่ใหญ่ที่สุดในเอเชีย
อาคเนย์ คือ น้ำตกคอนพะเพ็ง และน้ำตกที่สูงชันที่สุดใน
แม่น้ำโขง คือ น้ำตกหลี่ผี ก่อนที่ผืนน้ำส่วนนี้จะกลายเป็น
พื้นที่เรียบขนาดใหญ่ ระหว่างลาวกับกัมพูชา เรียกว่า “เว้ง
ปลากว้าง” เป็นพื้นที่น้ำจืดอุดมสมบูรณ์ที่สุดแห่งหนึ่งใน
สายน้ำโขง และมีปลาโลมาน้ำจืด ซึ่งคนท้องถิ่นเรียกว่า “ปลา
ข่า” โดยให้ความหมายสัมพันธ์กับคนกลุ่มชาติพันธุ์ Austro
- Asiatic ที่นั่งแพตามสายน้ำโขง มาจากด้านเหนือและแพ
ได้ตกลงที่น้ำตกขนาดใหญ่ทำให้เสียชีวิตและกลายร่างเป็น
ปลา คือ “ปลาข่า” เพราะเป็นปลาที่ต่างจากปลาทั่วไปในใน
สี่พันดอน คือมีอวัยวะบางอย่างคล้ายมนุษย์ อย่างไรก็ตาม
พื้นที่เกาะแก่งโขดหินและระดับชั้นของแผ่นดินที่รองรับ
แม่น้ำโขงส่วนนี้ มันได้กลายเป็นพื้นที่อันตราย และเป็น
กำแพงธรรมชาติกั้นการเดินทางเรือของมนุษย์

อย่างไรก็ตาม ด้วยระบบนิเวศที่เหมาะสม สร้างสี่พัน
ดอนเป็นดินแดนที่อุดมสมบูรณ์ พื้นที่บึงมีพืชพรรณและ
เหมาะสมต่อการเพาะปลูก ขณะที่ผืนน้ำมีปลาที่ชุกชุมมาก
จึงถูกเลือกเป็นที่อยู่อาศัยของคนลาวลุ่มกลุ่มหนึ่งมาตั้งแต่

บรรพกาลและสืบทอดมาจนปัจจุบัน ซึ่งแบ่งเป็นช่วงตอน
สำคัญ ดังนี้

1. อัตลักษณ์วัฒนธรรมสี่พันดอนก่อนบริบทการเป็น
พื้นที่ท่องเที่ยวสำคัญของโลก คนสี่พันดอน ลาวลุ่มพิเศษ
ที่อาศัยบนเกาะดอน

สปป.ลาว ประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ถึง 47
ชนเผ่า แต่รัฐชาติลาวและคนลาวได้แบ่งเป็นกลุ่มใหญ่ 3
กลุ่มใหญ่ ตามลักษณะภาษาและการดำรงชีวิตบนพื้นที่
กายภาพ คือ กลุ่มลาวลุ่ม เป็นกลุ่มที่พูดภาษาตระกูลไทกะได
หรือไทลาว เป็นประชากรกลุ่มหลักของประเทศประมาณ
70 % ของประชากรทั้งหมด พวกเขาจะอาศัยอยู่

ตามที่ราบลุ่มใกล้แม่น้ำหรือสายน้ำสาขา รวมทั้งที่ราบ
ลุ่มทั่วไปจึงถูกเรียกว่า ลาวลุ่ม กลุ่มที่สอง คือ ลาวเทิง เป็น
ประชาชนกลุ่มรอง พูดภาษา Astro - Asiatic มักจะตั้งชุมชน
บริเวณที่ราบสูง จึงถูกเรียกว่า ลาวเทิง ซึ่งมีความหมายถึง
การอยู่ข้างบน ประชาชนกลุ่มนี้มีสัดส่วนประมาณ 20 %
ของประชากรประเทศ และกลุ่มลาวสูงซึ่งเป็นกลุ่มที่ใช้
ภาษาตระกูลจีน - ทิเบต มักจะตั้งชุมชนอยู่บนภูเขาสูง จึง
ถูกเรียกว่า ลาวสูง มีจำนวนประชากรประมาณ 10% ของ
ประเทศ

สำหรับคนสี่พันดอน เป็นคนลาวลุ่มที่แตกต่างจากลาว
ลุ่มทั่วไป คือพวกเขาเป็นคนลาวลุ่มที่ตั้งชุมชนอยู่บนเกาะน้ำ
จืดกลางแม่น้ำโขง ขณะที่ลาวลุ่มทั่วไปจะใช้ชีวิตบนแผ่นดิน
ใหญ่ แต่ชีวิตของลาวลุ่มชาวสี่พันดอนกลับมีความสัมพันธ์
กับเกาะและสายน้ำ พวกเขาได้ ‘ปรับแต่ง’ วัฒนธรรมกับ
พื้นที่เกาะและแม่น้ำ พ่อทองจัน ชายอาวุโสวัย 70 ปี ชาวเกาะ
ดอนชมเล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า ชีวิตของพวกเขาเป็นคนลาวลุ่มที่
มีความสุขอยู่บนเกาะดอนอันอุดมสมบูรณ์ ในอดีตนั้น พวกเขา
แทบจะไม่ได้พึ่งพิงปัจจัยการดำรงชีวิตจากภายนอกเลย
พ่อทองจันยืนยันว่ามีคนสี่พันดอนจำนวนมากที่เกิดและจบ
ชีวิตลงที่เกาะ โดยที่ไม่เคยเดินทางออกนอกเกาะเลยตลอด
ชีวิต รวมทั้งแม่และพี่สาวของท่านด้วย

¹ อาจารย์โครงการจัดตั้งศูนย์วิจัยศิลปกรรมเพื่อการพัฒนา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

² บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “Cultural Identity and Negotiating Identity of “Si Phan Don”, the Four Thousand Islands in Mekhong River at South of Laos PDR., in The Process of Globalization”

ประการสำคัญ เมื่อพวกเขามีความสัมพันธ์กับคนต่างพื้นที่ คนสี่พันดอนจะกำหนดตัวตน (Identity) ด้วยการเรียกตนเองว่า “คนดอน” (Islander) หรือคนสี่พันดอน ขณะที่เรียกคนอื่นว่า “คนฝั่ง” และพวกเขาเชื่อว่า กลุ่มของตนมีอัตลักษณ์วัฒนธรรมที่แตกต่างจากคนบนฝั่ง

หมู่บ้าน เรือน และชีวิตประจำวัน : อัตลักษณ์ที่ถูกกำหนดด้วยความสัมพันธ์กับพื้นที่

คนสี่พันดอนเกือบทั้งหมด มักจะตั้งบ้านเรือนกระจายไปตามความยาวของขอบเกาะ และหันหน้าเรือนมายังฝั่งน้ำเพื่อความสะดวกในการลงมายังแม่น้ำโขง โดยตั้งเรือนขยับเข้ามาจากฝั่งน้ำประมาณ 10 – 20 เมตร เพื่อกันไว้เป็นเส้นทางสาธารณะเดินไปมาระหว่างตัวเรือนและชุมชน การตั้งเรือนอยู่ใกล้ซิดน้ำมีความสัมพันธ์กับสิ่งที่เรียกว่า “ชีวิตประจำวัน” ซึ่งแต่ละวัน แต่ละคนจะต้องลงสู่ฝั่งน้ำไม่น้อยกว่า 1 – 2 ครั้ง คือการลงมาตักน้ำไปต้มดื่ม อาบน้ำเข้า-เย็น³ แปรงฟัน ซักผ้า ตักน้ำเพื่ออุปโภค รวมทั้งการจับปลา ซึ่งฝ่ายชายในแต่ละครอบครัวจะลงไปจับปลาที่หน้าเรือนในตอนเช้าด้วยการหว่านแห และเก็บปลาที่ดักไว้ด้วยเครื่องมือจับปลาชนิดต่าง ๆ อย่างน้อยก็เพื่อเป็นอาหารประจำวัน แต่สำหรับคนที่ประกอบอาชีพชาวประมงก็จะจับปลากันอย่างจริงจังมากขึ้น จึงทำให้ชีวิตของพวกเขาในแต่ละวันต้องสัมพันธ์กับสายน้ำ เป็นทำอาบน้ำและที่จอดเรือ การปลุกเรือนในแต่ละหลังจึงมักไม่ปลุกซ้อนกัน เพื่อให้ทุกครัวเรือนสามารถลงมาใช้น้ำได้อย่างสะดวก นอกจากนี้ ริมตลิ่งหน้าบ้านยังเป็นพื้นที่สำหรับการปลูกพืชผักสวนครัว ข้าวโพด และใบยาสูบ เป็นทั้งอาหารและสินค้าของชาวเกาะที่ขึ้นชื่อ โดยเฉพาะยาสูบจากสี่พันดอน จัดว่าเป็นยาสูบที่มีคุณภาพดีมีชื่อเสียง

ตัวเรือนของคนสี่พันดอน จะเป็นเรือนไม้สองชั้น เหมือนบ้านลาวลุ่มทั่วไป ปล่อยชั้นล่างให้โล่ง วางแคร่ไม้ให้พักผ่อน พื้นที่รอบตัวเรือนจะปลูกต้นหมาก ต้นมะพร้าว ซิดตัวเรือนมักจะปลูกกล้วยน้ำว้า ซึ่งไม้ทั้งสามชนิดก็จะให้ผลผลิตดีมาก เป็นรายได้หลักประจำครอบครัว และยังได้ใช้ส่วนลำต้นของหมากในการทำส่วนประกอบฝาและพื้นี่เรือนชานสำหรับบางครอบครัว

ถัดจากตัวเรือนเข้าไปในพื้นที่ส่วนกลางของเกาะ ถูกจัดให้เป็นพื้นที่ข้าวนาดำ ฝืนนาของชาวสี่พันดอนจะให้ผลผลิตที่คงนามากกว่าพื้นที่ลุ่มบนฝั่ง ต่างเพียงว่าฝืนนาไม่จำกัด ข้าวที่ผลิตได้จึงเน้นการเลี้ยงชุมชนในเขตดอน มิใช่เป็นการเพาะปลูกเพื่อจำหน่ายเช่นคั้ง ยาสูบ ข้าวโพด ผักสวนครัวและการจับปลา

ข้าวกับนา ปลากับน้ำ คนกับเรือ : ‘พื้นที่’ กับ ‘เวลา’ ในความหมายของการทำมาหากิน

ความสัมพันธ์ระหว่างบนเกาะกับน้ำโขงทำให้คนสี่พันดอนมีฤดูกาล หรือ การกำหนดเวลาในรอบปีที่แตกต่างจากลาวลุ่มกลุ่มอื่น คือ พวกเขามี 2 ฤดูทับซ้อนกัน คือ ฤดูจับปลากับฤดูทำนา การทำนาเป็นการอาศัยน้ำฝน จึงมีความสัมพันธ์กับฤดูกาลเช่นกันกับลาวลุ่มกลุ่มอื่น คือ เดือนพฤษภาคมที่ฝนเริ่มตกก็เริ่มลงมือเตรียมพื้นที่และทำนาและลงมือทำนาอย่างจริงจังในเดือนมิถุนายน – สิงหาคม ครั้นถึงปลายเดือนพฤศจิกายน – ธันวาคม ก็เป็นฤดูกาลเก็บเกี่ยวข้าว ขณะที่ปลายเดือนสิงหาคม – กันยายน – ต้นเดือนตุลาคม เป็นฤดูกาลจับปลาที่ยิ่งใหญ่ของคนสี่พันดอน ซึ่งการจับปลาในฤดูกาลนี้มีความสัมพันธ์กับการจำหน่ายเป็นเงินเก็บในรอบปีของครอบครัว เพราะเป็นการจับปลาที่ได้เป็นจำนวนมาก ซึ่งแตกต่างจากการจับปลาในแต่ละวัน ซึ่งมุ่งเน้นไปที่การเป็นอาหารในชีวิตประจำวัน หรือจำหน่ายบ้างสำหรับบางครอบครัว และบางหมู่บ้าน ที่ถือว่าการจับปลาเป็นอาชีพหลัก เช่น บ้านหางคอน ชุมชนขนาดเล็กอยู่ตอนล่างของสี่พันดอน

กลางเดือนกันยายน ผู้วิจัยได้ไปเก็บปลาช่วย นายแก้ว นายบ้านหางคอน ซึ่งได้สร้างหลี่รูปคอกม้า ซึ่งลงทุนถึงประมาณ 300 ดอลลาร์ มั่นใช้ทุนสูงเกือบเท่าการสร้างเรือน เพราะต้องใช้โครงสร้างของไม้ที่สามารถต้านทานกระแสน้ำได้ มั่นทำหน้าที่ดักทางน้ำตามซอกหินที่ข้างน้ำตกลี่ตี น้ำที่ซัดลงมาจากเบื้องบนได้ส่งร่างของปลาขนาดต่าง ๆ ตั้งแต่ขนาดเท่าแขนจนถึงขาของผู้ใหญ่ลงมายังหลี่ดักกล่าว เก็บได้วันละ 4 ตัน ปลาดังกล่าวจะถูกส่งให้พ่อค้าที่มารับที่บ้านเวินคามบนฝั่ง ในช่วงปีนั้น นายแก้วมีรายได้จากการจำหน่ายปลาเฉพาะฤดูจับปลา และเฉพาะที่หลี่คอกม้าหลัง

³ คนสี่พันดอนเห็นว่าการดื่มน้ำฝืนกับน้ำขาคไม่บริสุทธิ์ จึงดื่มน้ำโขงต้มแทน โดยดักในต้นเขาคู ขณะเดียวกัน พวกเขาเห็นว่าการอาบน้ำจากโขง ทำให้สามารถอาบน้ำได้อย่างสะอาดหมดจดมากกว่าอาบในห้องน้ำ นี่เป็นเหตุผลสำคัญที่ผู้อาวุโสชาวสี่พันดอนไปอยู่ในตัวเมื่อบนฝั่งได้ไม่นานก็จะกลับมายังเกาะ เพราะเหตุผลของการดื่มน้ำไม่อร่อย และรู้สึกว่อาบน้ำชำระร่างกายไม่หมดจด

เดียว ประมาณ 2,000 ดอลลาร์ ซึ่งหลักดังกล่าวมีกระจายตามชอกหินในสี่พันดอน ถึง 40 หลัง นายแก้วบอกว่า ฤดูปลาที่คือฤดูในการ “หาเงิน” ของพวกเขา

นอกจากการจับปลาแบบธรรมดาด้วยการใส่เบ็ด มอญ อวน จัน ลอบ แห แล้ว คนสี่พันดอนยังมีการจับปลาที่พิสดาร รวมไปถึงการดำน้ำลงไปดึงเอาตัวปลาจากชอกหลบหินได้นำ และการวางตาข่ายรอให้ปลากระโจนขึ้นมาเหนือ น้ำตกหลี่ผีและคอนพะเพ็ง เมื่อปลากระโจนขึ้นมาค้างอยู่ในตาข่ายนั้นแล้ว ก็จะไต่ไม้เข้าไปเอาปลา ซึ่งเป็นการแลกชีวิตระหว่างคนกับปลาเลยทีเดียว แต่สำหรับปลาที่ได้จากกรรมนี้ คือปลาชะอีที่อร่อยกว่าปลาทั้งหลาย

ด้วยการที่พวกเขาวิถีในการจับปลา “ปลาข่า” หรือ โลมาน้ำจืด ซึ่งเป็นปลาที่ถูกให้ความหมายว่า เป็นร่างของมนุษย์และมีความเหนียวของเนื้อโลมา ทำให้มันไม่ใช่สัตว์ที่ถูกล่าแต่ด้วยพื้นที่ของการดำรงอยู่ของโลมาคาบเกี่ยวกับพื้นที่ประมงด้านล่างของสี่พันดอน มันจึงกลายเป็นสัตว์ที่สร้างความเสียหายให้กับเครื่องมือจับปลาของชาวประมง ขณะที่มันก็มักจะจบชีวิตด้วยการติดอวนที่วางดักปลาชนิดอื่นของชาวประมง

อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าพวกเขาจะจับปลาด้วยวิธีการใด นอกจากเครื่องมือจับปลาที่เป็นเสมือนเครื่องใช้ประจำครัวเรือนแล้ว วิถีของคนหาปลาและการอยู่บนเกาะดอน ทำให้คนสี่พันดอนทุกคนรอบครัวจะต้องมีเรือและมีความเชี่ยวชาญในการควบคุมเรือบนผืนน้ำที่มีความแตกต่างในจังหวะการไหล โชคดีที่ได้นำและความเชี่ยวชาญ

2. สี่พันดอนในบริบทประวัติศาสตร์

2.1 สี่พันดอนในสมัยจารีต

สี่พันดอนได้ปรากฏในพงศาวดารประวัติศาสตร์ชาติลาว ทั้งฉบับของราชธานีสมัยราชอาณาจักร และฉบับของราชธานี สปป.ลาว ว่าเป็นพื้นที่ที่มีการตั้งชุมชนมาตั้งแต่ครั้งศึกค้ำบรรพ์เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์อาณาจักรลาวและเขมร มีความเด่นชัดในสมัยพระเจ้าฟ้างุ้ม (ค.ศ. 1355 – 1393) ครั้งที่พระองค์ประสูติและมีพี่น้องถึง 3 พี่น้องที่ยังทรงเป็นทารก ราชสำนักล้านช้างเชียงทอง (เมืองหลวงพระบางปัจจุบัน) ที่ได้ลอยแพพระองค์ มาพร้อมกับคณะผู้ดูแลจนมาถึงหัวหาดหลี่ผี⁴ พระมหาปาสนันต์พบเข้าจึงรับพระ

กุมารฟ้างุ้มมาเลี้ยงดูระยะหนึ่ง เมื่อทราบว่าเป็นพระกุมารแห่งอาณาจักรล้านช้าง จึงนำไปถวายให้กับกษัตริย์เขมร พระเจ้าฟ้างุ้มได้เติบโตที่เขมร เรียนรู้ศิลปวิทยา กษัตริย์เขมรได้ประทานพระราชธิดาให้ เมื่อทราบว่าเป็นพระบิดาของพระเจ้าฟ้างุ้มถูกพระเจ้าอาชิงบัลลังก์ กษัตริย์จึงจัดทหารมอบให้พระเจ้าฟ้างุ้มขึ้นมาชิงล้านช้าง และกลายเป็นกษัตริย์คนสำคัญของลาวในระยะต่อมา เรื่องราวในประวัติศาสตร์เรื่องนี้ อาจจะเป็นเรื่องที่มีส่วนจริงเพียงบางส่วน กระนั้นก็ได้มีส่วนในการประดิษฐ์สถานภาพพื้นที่เกาะดอนให้มีความหมายต่อรัฐชาติในสมัยต่อมา ช่วยให้สันนิษฐานได้ว่าสี่พันดอนน่าจะมีผู้อยู่อาศัยมาแล้วไม่ต่ำกว่า 700 ปี และเป็นถิ่นชุมนุมที่ถูกวาง ‘จักรวาลวิทยา’ ที่สัมพันธ์กับพุทธศาสนา ที่มีมาก่อนเมืองหลวงพระบางและเมืองหลักอื่นๆ ของลาว

2.2 สี่พันดอนในบริบทของรัฐชาติใหม่

สี่พันดอนได้ปรากฏในหน้าประวัติศาสตร์ลาวอีกหลายครั้ง ที่สำคัญและมีผลต่ออัตลักษณ์ของสี่พันดอนในปัจจุบันคือ ช่วงสมัยที่เจ้าอาณานิคมฝรั่งเศสได้เข้ามาครอบครองพื้นที่ฝั่งซ้าย รวมทั้งเกาะทุกเกาะในแม่น้ำโขง จากสยามตั้งแต่ปี พ.ศ. 1893 สี่พันดอนได้ถูก ‘เส็นเขตแดน’ เขียนให้เป็นส่วนหนึ่งของรัฐชาติลาวยุคใหม่ (Lao modern nation state) ด้วยความพยายามที่จะเชื่อมต่อการเดินเรือกำปั่นฝรั่งเศสจากไซ่ง่อนที่มาถึงเพียงพนมเปญให้สามารถผ่านไปยังภาคใต้ภาคกลางและภาคเหนือของลาวโดยสายน้ำโขง ซึ่งจะทำให้ฝรั่งเศส มี ‘อำนาจ’ ในการควบคุมและแสวงหาประโยชน์จากพื้นที่ส่วนนั้นได้อย่างเบ็ดเสร็จ แต่ฝรั่งเศสได้เผชิญกับกำแพงธรรมชาติบริเวณตอนใต้ของสี่พันดอน เพราะเป็นพื้นที่ของหมู่เกาะ โชคดีและต่างระดับมีน้ำตกลึกน้อยจำนวนมาก เกินกว่าที่เรือชนิดใดจะเดินทางผ่านได้ เจ้าอาณานิคมฝรั่งเศสได้เอาชนะกำแพงธรรมชาติด้วยการสร้างท่าเรือรถไฟที่บ้านหางคอนด้านใต้ของเกาะคอนดอน กับท่ากำปั่นที่ฝั่งด้านตะวันออกของเกาะคอนเคด ซึ่งเรือรถไฟขนาดใหญ่สามารถเข้าเทียบท่าได้และสร้างทางรถไฟเชื่อมต่อท่าเรือกำปั่นทั้งสอง ระยะทาง 14 กิโลเมตร โดยสร้างสะพานคอนกรีตโครงสร้าง arch แบบอาณานิคมข้ามร่องน้ำที่กั้นระหว่างเกาะคอนคอนกับเกาะคอนเคด ฝรั่งเศสได้กำหนดให้บ้านคอนคอน เป็น

⁴ นักวิชาการลาวสันนิษฐานว่า น่าจะเป็นวัดบ้านคอนใต้ปัจจุบัน ซึ่งสอดคล้องกับประวัติศาสตร์บอกเล่าของชาวบ้านคอนใต้ว่า วัดบ้านคอนใต้ คือวัดเก่าแก่ เมื่อครั้งพระมหาปาสนันต์แห่งเขมรมาสร้างวัดและเผยแผ่พุทธศาสนา

‘ศูนย์กลางอำนาจ’ ในการควบคุมพื้นที่สี่พันดอน ที่สัมพันธ์กับการเคลื่อนย้ายคน สินค้า อาวุธ ทรัพยากร ที่มาโดยเรือกำปั่นทั้งส่วนบนและส่วนล่างของสี่พันดอน ฝรั่งเศสจึงได้สร้าง ‘สิ่งใหม่’ ลงบนชุมชนบ้านคอนใต้ คือ เรือนอาศัย สำนักงานอาณานิคม สำนักภาษี ทหาร ตำรวจ โรงเรียน โรงพยาบาล ซึ่งเป็นอาคารแบบอาณานิคม อยู่ล้อมเรือกำปั่น สถานที่สลับเปลี่ยนหัวรถไฟและที่พักลินค้า

การเข้ามาของอาณานิคมฝรั่งเศส นอกจากได้ทำให้เกิดการเพิ่มเติมความหมายให้กับพื้นที่กายภาพ โดย ‘คิดตั้งสิ่งใหม่’ ที่มีความหลากหลายทางอำนาจของอาณานิคมลงบนพื้นที่ดอนคอนกับดอนเดดแล้ว ยังส่งผลต่อการเปลี่ยนโครงสร้างของผู้คนในชุมชนทั้งสอง โดยเฉพาะที่บ้านดอนคอน ซึ่งมี ‘คนอื่น’ เข้ามาร่วมใช้พื้นที่ ด้วยความหมายที่แตกต่างกันอย่างหลากหลาย กล่าวคือ มีคนฝรั่งเศสในฐานะผู้ปกครองอาณานิคม คนเวียดนามในฐานะเจ้าหน้าที่ นายช่าง พ่อค้าแม่ขาย คนงานรับจ้างและคนจีน อย่างไรก็ตาม ก็มีคนในชุมชนจำนวนมากที่ทำงานเป็นพนักงานให้อาณานิคม อาทิ พ่อวันดี เป็นคนขับรถไฟ จนได้สร้างบ้านอยู่ข้างสะพานรถไฟที่บ้านคอนใต้นั่นเอง

‘สังคมชาวเกาะ’ ของสี่พันดอน โดยเฉพาะเกาะดอนคอนกับดอนเดด จึงกลายเป็นสังคมสมัยใหม่อันเกิดจากการผสมผสานระหว่างคนเก่ากับคนใหม่และความหมายที่แตกต่าง – ชับซ้อนบนพื้นที่สี่พันดอน

พ่อตุง หลานเขยของท่านเหงียน ฮีลิก ซึ่งเป็นคนเวียดนาม มาจากไซ่ง่อน ท่านกล่าวว่า ท่านเหงียน ฮีลิก เป็นผู้ดูแลผลประโยชน์ของอาณานิคม มีอำนาจสูงสุดในดอนคอน ฝรั่งเศสได้สร้างเรือนอาณานิคมให้ท่านหลังหนึ่ง ซึ่งได้ตกทอดเป็นมรดกของท่านในระยะต่อมา พ่อตุงได้เข้ามาทำงานเป็นเสมียนให้กับท่านเหงียน ฮีลิก ตั้งแต่เป็นเด็กหนุ่ม ต่อมาจึงได้แต่งงานกับหลานสาวของท่านเหงียน ฮีลิก พ่อตุงได้รำลึกถึงพื้นที่บ้านดอนคอนในสมัยอาณานิคมว่า เป็นชุมชนที่ใหญ่และคึกคักที่สุดในภาคใต้ของลาว เป็นตลาดและศูนย์กลางการค้าขายและแลกเปลี่ยน ระหว่างสินค้าและพ่อค้าที่มาจากไซ่ง่อนและเขมร นำเอาผลิตภัณฑ์ผ้าแพรและเครื่องใช้ทันสมัยมาจำหน่าย ขณะเดียวกันก็รับซื้อผลิตภัณฑ์และสินค้าจากคนท้องถิ่น โดยเฉพาะเครื่องป่า ของดง กลับไปจำหน่าย อัตลักษณ์แห่งบ้านดอนคอนและดอนเดดช่วงอาณานิคมจึงกลายเป็นชุมชนศูนย์กลางอำนาจการเดินทางการค้าขายและความเจริญ

‘ภาพลักษณ์ใหม่’ ที่เป็นชุมชนค้าขายอันคึกคัก มีโรงเรียนและโรงพยาบาลที่ทันสมัยได้ดึงดูดผู้คนจากต่างถิ่นและหมู่เกาะต่าง ๆ มาอยู่อาศัย ซึ่งมีทั้งที่มาด้วยเงื่อนไขทางการค้าขายการทำงานกับอาณานิคม พ่ออุ่นคำที่บ้านหางคอน ก็มาจากเมืองหลวงพระบาง หลังจากที่ถูกบิดาของท่านทำหน้าที่ล่องซุงไม้สักให้ฝรั่งเศส มาจากภาคเหนือลงมาจนถึงสี่พันดอน พ่อของท่านเห็นว่าบ้านหางคอนมีความอุดมสมบูรณ์ด้วยปลาและการค้าขายที่คึกคัก จึงไปนำเอาครอบครัวย้ายลงมาอยู่ที่บ้านหางคอน และมีคนอื่น ๆ ที่เข้ามาเป็นประชาชนชุดใหม่ของชุมชนบนเกาะดอนคอน กับดอนเดดด้วยเหตุผลข้างต้นเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ยังขจรไปไกลถึงไซ่ง่อน จนทำให้คนเวียดนามจำนวนมากอพยพเข้ามาค้าขายและมารับจ้าง รวมทั้งญาติ ๆ ของพ่อตุงหลายครอบครัว ซึ่งมีคนเวียดนามจำนวนหนึ่งได้แต่งงานกับคนลาว และมีลูก ๆ ที่เป็นส่วนผสมทางสังคมของเกาะดอนเหล่านี้

หลังจากสงครามอินโดจีนและหลังจากสงครามโลกครั้งที่สอง ลาวได้เอกราชจากฝรั่งเศสในปี ค.ศ. 1945 และกลายเป็น ‘ราชอาณาจักรลาว’ พื้นที่อินโดจีนก็ได้เปลี่ยนศูนย์กลางอำนาจ คนเวียดนาม คนจีน ที่มาอยู่ในสี่พันดอน ทอยออกจากพื้นที่ ไปยังทำเลใหม่ที่เหมาะสมต่อการค้าขาย ศึกอาณานิคมได้ถูกรัฐัดแปลงเป็นสถานที่ราชการ หัวรถไฟและรางรถไฟถูกงัดไปขายเป็นเศษเหล็ก หลายคนได้ใช้รางทำคานและรั้วบ้าน ขณะที่สะพานได้กลายเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตบ้านคอนกับบ้านหางดอนเดด ในทุกอรุณพระสงฆ์จากวัดบ้านคอนใต้จะเดินข้ามสะพานไปรับบิณฑบาตที่ฝั่งบ้านดอนเดด

ประมาณทศวรรษที่ 1970 ความคุกรุ่นของสงครามภายในประเทศและการสู้รบในดินแดนภาคเหนือของเขมร ทำให้สี่พันดอนจางหายไปในการรับรู้และความสนใจของชาวต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งตั้งแต่ปี พ.ศ. 1975 เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศ ซึ่งรัฐชาติลาวชุดใหม่ค่อนข้างจะตัดขาดด้านความสัมพันธ์กับประเทศในโลกทุนนิยม อันเป็นไปตามบริบทของสังคมโลกในขณะนั้น ที่ส่งผลต่อการแบ่งแยกของโลกออกเป็น 2 ขั้วอย่างเด่นชัด ‘สี่พันดอน’ ดินแดนที่ถูกปิดล้อมด้วยผืนน้ำก็แทบจะไม่ได้ถูกปิดตายจากการรับรู้ของ ‘คนอื่น’ โดยเฉพาะในส่วนที่อยู่ในประเทศกลุ่มทุนนิยม

กระนั้น ก็ยังมีกลุ่มคนสี่พันดอนที่มีอายุ 80 ปีขึ้นไป ที่ยังมีชีวิตอยู่หลายคน ท่านเหล่านั้นได้กลายเป็นผู้เก็บ ‘ความทรงจำ’ ซึ่งท่านได้ถ่ายทอดและผลิตซ้ำเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ในสมัยอาณานิคมให้กับลูกหลาน ซึ่งได้ทำให้ ‘ร่องรอยอาณานิคม’ ที่ปรากฏในรูปแบบของวัตถุต่างยังคงมีชีวิตสำหรับคนสี่พันดอนรุ่นถัด ๆ มา

2.3 สี่พันดอนในบริบทโลกาภิวัตน์

นโยบายจินตนาการใหม่ ปฐมบทของการท่องเที่ยวสี่พันดอน นับตั้งแต่รัฐชาติลาวได้เปลี่ยนผ่านนโยบายประเทศจากการใช้แนวทางเศรษฐกิจแบบสังคมนิยมที่เข้มงวด กวดขัน สู่การบูรณาการกับทุนนิยมเรียกว่าสมัย ‘จินตนาการใหม่’ อันหมายถึง ‘จินตนาการใหม่ของพรรคประชาชนปฏิวัติลาว’ ซึ่งประกาศในการประชุมใหญ่ครั้งที่ 4 ของพรรคประชาชนปฏิวัติลาว ในปี ค.ศ. 1986 พรรคประชาชนปฏิวัติลาว ได้ทบทวนถึงความสำเร็จและความล้มเหลวจากนโยบายการปกครองประเทศ และได้ปรับเปลี่ยนนโยบายประเทศ เปิดรับ ‘ความแตกต่าง’ และ ‘ความทันสมัย’ ในโลกสากลรับเอาสิ่งที่ดีและมีประโยชน์ ทั้งของสังคมนิยมและทุนนิยมเข้ามาผนวกใช้กับประเทศ ซึ่งเรียกว่า ‘นโยบายจินตนาการใหม่’ ภายใต้นโยบายจินตนาการใหม่ ‘สี่พันดอน’ ได้ถูกผลักดันเข้าไปอยู่ในบริบทของโลกาภิวัตน์ โดยถูกรัฐชาติกำหนดให้เป็นพื้นที่ของการท่องเที่ยว พื้นที่และอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของสี่พันดอน จึงได้กลายเป็นพื้นที่ที่มีความหมายต่อการท่องเที่ยวของรัฐชาติลาว โดยเฉพาะเกาะดอนเดดกับดอนคอน ที่มีผู้คนจากทั่วโลกต้องการสัมผัสจับจ้อง รวมทั้งการเข้ามาใช้พื้นที่ของคนอื่นประกอบด้วยภาครัฐ นักท่องเที่ยว นักธุรกิจ รวมทั้งคนสี่พันดอน ส่งผลต่อปรากฏการณ์ทางสังคมแบบใหม่อันเกิดจากสัมพันธภาพระหว่างพื้นที่และผู้คนชาวสี่พันดอนกับโลกาภิวัตน์ อาทิ

เกาะดอนเดดกับเกาะดอนคอนกับความหมายใหม่ในฐานะพื้นที่ท่องเที่ยว

แม้ว่า สี่พันดอนจะมีขนาด 480 ตารางกิโลเมตร มีเกาะจำนวนมาก แต่ละเกาะต่างมีลักษณะร่วมและลักษณะเฉพาะ โดยในบริบทของการท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงกับน้ำตกโลมาน้ำจืดและสถานที่ทางประวัติศาสตร์อาณานิคม ได้มีส่วนกำหนดให้เกาะดอนเดดกับเกาะดอนคอน ซึ่งอยู่ส่วนล่างของพื้นที่สี่พันดอนกลายเป็นหัวใจและศูนย์กลางการท่องเที่ยวของสี่พันดอน

ดอนเดดเป็นเกาะขนาดเล็ก มีพื้นที่ประมาณ 4 ตารางกิโลเมตร มีลักษณะเป็นรูปสามเหลี่ยม ปลายสุดที่อยู่ส่วนบนเป็นรูปปลายแหลม เรียกว่า “หัวเดด” ในอดีตพื้นที่หัวเดดเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่น้ำกลัว น้ำแล้งบริเวณรอบดอนเดดมีหาดทรายสีขาวเป็นที่นอนพักของฝูงควาย คนดอนเดดจะตั้งชุมชนอยู่บริเวณส่วนหัวของเกาะกระจายลงมาตามริมฝั่งด้านทิศตะวันออก เหตุเพราะความสมบูรณ์ของปลาและสะดวกในการเดินทางติดต่อกับบ้านนากะสังชุมชนค้าขายระหว่างหมู่เกาะกับบนแผ่นดินใหญ่ สำหรับพื้นที่ชายฝั่งด้านทิศตะวันตกมีคอกอาศัยอยู่เล็กน้อย คนเกาะดอนเดด เรียกนามชุมชนของตนตามทิศทางและตำแหน่งที่ตั้งคือ “บ้านหัวเดด” “บ้านเดดตะวันออก” และ “บ้านเดดตะวันตก” และด้านล่างเรียก “บ้านหางเดด” ตามทิศทางของหมู่บ้าน อย่างไรก็ตามทั้งสามหมู่บ้านก็ประกอบศาสนกิจร่วมกันที่วัดและหอผีประจำเกาะ ซึ่งตั้งอยู่ส่วนกลางสามารถเข้าถึงได้ง่ายทุกหมู่บ้าน

ด้านล่างของเกาะดอนเดดติดส่วนบนของเกาะดอนคอน เกาะทั้งสองถูกแยกกันด้วยช่องน้ำกว้างประมาณ 200 เมตร ที่มีความยาวประมาณ 2 กิโลเมตร ไหลไปยังน้ำตกหลี่ผี ก่อนจะไหลออกไปยังชายแดนกัมพูชา ขณะที่ด้านทิศตะวันออกของเกาะดอนคอน ติดกับเกาะดอนชม เกาะดอนสะตัมและเกาะดอนพะเพง ทั้งสี่เกาะได้ช่วยกันกั้นส่งสายน้ำโจง อีกส่วนหนึ่งให้ไปตกยังน้ำตกคอนพะเพง ก่อนที่จะไหลลงไปรวมกับสายน้ำแรกที่ชายแดนกัมพูชา

เกาะดอนคอนเป็นที่ตั้งของชุมชนเก่าแก่ที่สุดแห่งหนึ่งในสี่พันดอน ชุมชนจะตั้งกระจายบนพื้นที่ติดร่องน้ำ มีสองชุมชน คือ บ้านคอนเหนือกับบ้านคอนใต้ หมู่บ้านทั้งสองเลือกพื้นที่ที่เหมาะสมต่อการจับปลาจากร่องน้ำที่บีบแคบระหว่างเกาะและหลบลูกพายู๊ราย พื้นที่ดังกล่าวจึงมีการตั้งบ้านเรือนที่ค่อนข้างจะหนาแน่นกว่าชุมชนอื่น ส่วนอีกชุมชนบนเกาะแห่งนี้ คือบ้านหางคอน ตั้งอยู่บนฝั่งด้านใต้ของเกาะดอนคอน เป็นหมู่บ้านที่เลื่องลือในฐานะชาวประมง พวกเขาฝากชีวิตไว้กับการจับปลาที่บริเวณส่วนล่างของสี่พันดอนที่ติดกับกัมพูชา ซึ่งมีปลาน้ำจืดมากที่สุดณสี่พันดอน เกาะดอนคอน มีวัดสำคัญตั้งอยู่ที่บ้านคอนเหนือและคอนใต้ ทำให้คนลาวลุ่มทั้งสองเกาะเป็นพุทธศาสนิกชนที่เข้มแข็ง

การท่องเที่ยวและความหมายที่แตกต่าง

ในบริบทการท่องเที่ยว แม้ว่ารัฐจะได้เปิดประเทศต้อนรับนักท่องเที่ยวตั้งแต่ปลายปี ค.ศ. 1986 แต่ปัญหาเรื่องความสะดวกของเส้นทางจากเมืองปากเซ เมืองหลักของแขวงจำปาสัก ลงสู่ทางใต้สุดของ สปป.ลาว เพื่อที่จะนั่งเรือเข้าไปยังสี่พันดอนนั้น ยังต้องใช้ถนนที่ถูกสร้างมาตั้งแต่สมัยอาณานิคม เรือแพกและร้านอาหารเพื่อนักท่องเที่ยวที่ยังไม่ได้ถูกเตรียมการ กระนั้นก็ยังมียกท่องเที่ยวได้ทยอยเข้าสู่สี่พันดอนบ้างประปราย ตั้งแต่ ค.ศ. 1995 เป็นต้นมา นักท่องเที่ยวกลุ่มแรก ๆ จะเดินทางเข้ามาอย่างนักผจญภัย ซึ่งนาน ๆ จะพบทีหนึ่ง

นายคำใส สีสาดวงเลิศ ประธานสมาคมเรือแพกดอนเดด กล่าวกับผู้วิจัยที่ร้านอาหาร “Madam Phin Guest House” ซึ่งเป็นนามนางพิน ภรรยาของเขา ว่าตั้งแต่ ค.ศ. 1998 เป็นต้นมา มีนักท่องเที่ยวเข้ามาที่สี่พันดอน โดยเฉพาะที่ดอนเดดกับดอนคอนเป็นจำนวนมากเป็นผลจากรัฐบาลลาวเริ่มประกาศอย่างจริงจังว่า สี่พันดอนคือพื้นที่ท่องเที่ยว รัฐได้หยิบอัตลักษณ์ของพื้นที่กายภาพ ร่องรอยอาณานิคมและวิถีชีวิตของคนเกาะสี่พันดอนมาเสนอขายต่อการท่องเที่ยวสากล ด้วยการชูภาพตัวแทนของสี่พันดอนว่า เป็นดินแดนมหัศจรรย์ 4,000 เกาะ มีน้ำตกขนาดใหญ่และสวยงามที่สุดในเอเชียอาคเนย์ คือคอนพะเพง ซึ่งถูกอธิบายว่ามันเป็น “Ni – angara of Asia” พร้อมน้ำตกหลี่ผีที่สูงชัน ปลาซาหรือปลาโลมาน้ำจืด สถานที่อดีตอาณานิคมฝรั่งเศส คือ กำปันทัวร์จอร์ไอ่น้ำสะพานรถไฟเชื่อมต่อเกาะดอนเดดกับเกาะดอนคอน รวมทั้งวิถีชีวิตชาวประมงน้ำจืด...

นายคำใสเองก็ไม่เคยคิดว่า สิ่งต่าง ๆ ข้างต้นที่มีอยู่แล้วในเกาะดอนจะกลายเป็นสิ่งที่ถูกสนใจจากคนอื่นจนต้องเดินทางจากต่างประเทศเพื่อเข้าชมพื้นที่ดังกล่าว ประการสำคัญภาครัฐได้กระตุ้นให้ประชาชนได้รับรู้ถึงการท่องเที่ยวที่กำลังจะเข้ามา และแจ้งให้ชาวเกาะปรับตัวเพื่อสร้างรายได้จากนักท่องเที่ยว

ความหมายใหม่ของพื้นที่และการกลายเป็นนักบริการท่องเที่ยว

ตั้งแต่นักท่องเที่ยวเข้ามาที่สี่พันดอน พร้อมกับนำเอาการจับจ้องที่แตกต่าง (Different gaze) เข้ามาสู่สี่พันดอนได้ทำให้ความหมายของพื้นที่ต่าง ๆ เปลี่ยนไปจากเดิม เรือ

ได้ถูกตัดแปลงเป็นเรือแพก เรือที่ใช้เดินทางและจับปลา กลายเป็นเรือรับส่งนักท่องเที่ยว ระหว่างดอนเดด ดอนคอน และชุมชนริมฝั่งน้ำบ้านนาเกสัง นายจัน ้วย 54 ปี ชาวบ้านดอนใต้ คนขับเรือที่มีความเชี่ยวชาญทุกร่องน้ำในสี่พันดอน เขาไม่เคยคิดเลยว่า ปลาซาที่เคยทำลายอวนของพวกเขาจะมีความหมายต่อคนต่างประเทศ และมันกลายเป็นสัตว์ที่สร้างรายได้ให้กับชาวประมงที่เคยเป็นอริกับปลาชนิดนี้ นายจันบอกว่า “พวกเขาสามารถขายปลาซาได้ ทั้งที่เฮาปได้จับมันขึ้นมาจากน้ำ” นายจัน กล่าวไว้ในช่วงระหว่างนั้น ชาวสี่พันดอนมีรายได้จากการเอาเรือประมงของตนเป็นเรือรับจ้างกว่าร้อยลำ พวกเขาต้องรีบจับปลาตอนเช้า แล้วรีบมา “จับนักท่องเที่ยวตอนสาย” พวกเขาได้เรียนรู้การพูดภาษาอังกฤษ อธิบายสถานที่ประวัติศาสตร์และเรื่องราวในสี่พันดอน โดยเฉพาะร่องรอยอาณานิคม เรือแพก อาณานิคมของเหยียน ฮีลิก หัวรถไฟ และชีวิตชาวฝรั่งเศส และชาวเกาะในสมัยอาณานิคมได้ถูกปลุกขึ้นมาใช้ประโยชน์รองรับปัจจุบัน เช่นกันกับคนในประวัติศาสตร์อย่างพ่อวันดี จันทะลัด อายุ 86 ปี จะต้องมานั่งประจำอยู่ที่เชิงสะพานอาณานิคม เพื่อให้นักท่องเที่ยวและผู้นำเที่ยวได้ชกถามถึงเรื่องราวครั้งที่ท่านจับรถไฟข้ามไปมาระหว่างท่ากำปันทัวร์จอร์ไอ่น้ำสะพานรถไฟข้ามไปมาระหว่างท่ากำปันทัวร์จอร์ไอ่น้ำสะพานรถไฟ และคนรุ่นเก่าที่ไม่ได้แตกต่างจากท่าน การท่องเที่ยวได้ทำให้ความทรงจำทางสังคมของพวกเรามีความหมายครั้งใหม่ และมันได้ทำให้เชิงสะพานเก่าของฝรั่งเศสกลายเป็นศูนย์กลางของชุมชน ที่พบกันระหว่างนักท่องเที่ยว มัคคุเทศก์และคนท้องถิ่น

นอกจากการจับจ้องพื้นที่กายภาพทางประวัติศาสตร์ และชุมชนชาวเกาะแล้ว นักท่องเที่ยวที่ถูกนายจันและชาวประมงที่นำเรือของเขาไปรับมายังเกาะดอนคอนกับเกาะดอนเดดเหล่านี้ ทุกคนจะต้องเดินเท้าไปยังน้ำตกหลี่ผี น้ำตกที่สูงชันที่สุดในแม่น้ำโขง ซึ่งอยู่นอกชุมชนไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ ระยะทาง 105 กิโลเมตร บริเวณพื้นที่รอบหลี่ผีคือป่าไผ่กรือ เป็นพื้นที่เก็บหน่อไม้และปล่อยควายเข้าหากิน ขณะที่ตามซอกหินเหนือและใต้น้ำตกคือ สถานที่จับปลาด้วยหลี่คอกม้าและเครื่องมือชนิดอื่น คนท้องถิ่นกลายเป็นผู้นำทางไปยังน้ำตกที่มีชื่อถึงความตาย⁵ ความเห็นนี้เห็นจากการเดินทางทำของนักท่องเที่ยวได้เรียกหารถจักรยานจากประชาชนเพื่อเช่าลัดไปชมที่หลี่ผี ขณะที่

⁵ ลักษณะของพื้นที่ส่วนนี้เป็นโขดหิน มันได้ลัดเก็บศพของคนและสัตว์ที่ลอยมาเหนือน้ำอยู่เสมอ จึงถูกเรียกว่า หลี่ผี

ไซชนะ เจ้าของมอเตอร์ไซค์คันเดียวในเกาะคอนคอน ได้เปลี่ยนสภาพรถของตนกลายเป็นมอเตอร์ไซค์รับส่งนักท่องเที่ยวที่เพิ่งลงจากเรือประมงไปยังหลี่ผีเที่ยวละ 1 ดอลลาร์ ไซชนะเล่าว่า วันหนึ่ง ๆ รถมอเตอร์ไซค์ทำเงินให้เขาไม่น้อยกว่า 30 ดอลลาร์ และเพียงไม่ถึงช่วงปลายปี ค.ศ. 1998 คีนักคนชาวเกาะก็ได้นำเข้าจักรยานและมอเตอร์ไซค์เพื่อให้เช่าและบริการนักท่องเที่ยว ท่านสายสะมอน นายบ้านคอนคอน และพ่อค้า นายบ้านคอนเคด ก็ไม่ต่างจากลูกบ้านของตน ในช่วงปลายปี ค.ศ. 1998 มีปริมาณมอเตอร์ไซค์ในชุมชนทั้งสองประมาณ 40 คัน มันทำ หน้าที่รับส่งนักท่องเที่ยวจากเชิงสะพานบ้านคอนคอนไปยังหลี่ผีและจากท่ากำปั่นบ้านคอนเคด วิ่งตามเส้นทางรถไฟเคมที่ถูกรื้อรางออกไปแล้ว ข้ามสะพานเก่าและเข้าไปยังหลี่ผีและข้ามไปยังท่ากำปั่นบ้านหางคอน ซึ่งเป็นจุดสำคัญที่นักท่องเที่ยวต้องการเสียมอเตอร์ไซค์ที่คงแฉก้องเกาะคอนตั้งแต่เช้าจรดเย็น เส้นทางขนถ่ายสินค้าอานิคมบนเกาะคอน และเส้นทางเข้าไปเก็บหน่อไม้และจับปลาที่หลี่ผี ได้ถูกใช้ในความหมายทางการท่องเที่ยว มันมีความหมายทางเศรษฐกิจที่สร้างรายได้ให้กับนักท่องเที่ยวที่ปรับตัวเข้าหามัน คำใส่ สีลา ดวงเลิศ ประธานสมาคมเรือนพักคอนเคด กล่าวว่า เขากับนางพิณภรรยาได้ทิ้งอาชีพค้าขายเคมที่เวียงจันทร์ กลับมา “หาเงิน” กับนักท่องเที่ยว เขาเริ่มต้นธุรกิจด้วยการถางป่าไผ่พื้นที่สาธารณะ ซึ่งเป็นแหล่งอาหารของคนท้องถิ่นใกล้น้ำตกหลี่ผี ทำเพียงจำหน่ายน้ำดื่ม น้ำอัดลม และน้ำมะพร้าวอ่อนให้กับนักท่องเที่ยวผู้กระหายเขาเล่าว่า “ถ้าอะไรก็ไม่เหมือนค้าการท่องเที่ยว” ไม่นานนัก พื้นที่ป่าไผ่ก็ได้ถูกคนท้องถิ่นรายอื่น ๆ มาแผ้วถาง เพื่อทำเป็นพื้นที่ค้าขายเช่นกันกับคำใส่จนรายรอบหลี่ผี

‘คนใหม่’ และ ‘คนอื่น’ กับพื้นที่สี่พันดอน

สถานการณ์ปีท่องเที่ยวลาวที่นักท่องเที่ยวได้ทะลักเข้าสู่สี่พันดอน โดยเฉพาะคอนคอนกับเกาะคอนเคดเป็นจำนวนมาก ขณะที่เรือนพักมีเพียง 1 หลัง คือ ศาลาคอนคอน ซึ่งนักธุรกิจชาวฝรั่งเศสได้เช่าอาคารโรงพยาบาลเคมของฝรั่งเศสที่เกาะคอนคอน ทำเป็นโรงแรมชื่อศาลาคอนคอน มีห้องพักเพียง 8 ห้อง และเป็นเรือนพักเกรด A ราคาสูง คืนละ 30 ดอลลาร์ สำหรับนักท่องเที่ยว VIP ที่มากับบริษัทท่องเที่ยวข้ามชาติ แต่สำหรับนักท่องเที่ยว Backpackers ซึ่งเป็นกลุ่มใหญ่กลับไม่มีที่ให้พักเพียงพอ พวกเขาได้เข้าไปนอนตามสถานที่ต่าง ๆ

นางสะหมอน ผู้มีเรือนอยู่ตรงข้ามกับท่าจอดเรือนบ้านคอนเหนือ เล่าถึงนักท่องเที่ยวที่เข้ามาขอพักที่เรือนของนางว่าต้นปี ค.ศ. 1998 มีนักท่องเที่ยวชาวอังกฤษและออสเตรเลีย 6 คน พวกเขาขอเช่าพักที่เรือนของนาง พร้อมขอกินข้าวด้วย และว่าจ้างเรือสามีมองนางให้พาไปดูปลาน้ำจืดและแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ และได้จ่ายเงินให้ในวันกลับ นางสะหมอนกระดากใจที่จะรับเงินค่าที่พักและอาหาร เพราะโดยปกติแล้วการต้อนรับคนอื่นเป็นเรื่องปกติของคนสี่พันดอน ประกอบกับอาหารที่ทำให้พวกเขากินก็คือปลาที่จับมาจากน้ำโขงหน้าเรือน อย่างไรก็ตาม ชาวตะวันตก ได้บอกพวกเขาให้รู้ว่า “นี่คือธุรกิจ” และเสนอแนะให้นางสะหมอนเปิดเรือนต้อนรับนักท่องเที่ยวอย่างเป็นทางการ เพราะจะมีนักท่องเที่ยวมาที่สี่พันดอนมากขึ้นเรื่อย ๆ และทำเลที่ตั้งเรือนของนางก็เหมาะสม จึงทำป้ายเรือนพักให้ด้วยการวาดรูปปลาโลมาน้ำจืดและเขียนข้อความภาษาอังกฤษประกอบว่า “Pa Ka Guest House” แล้วนำป้ายนั้นไปติดไว้ที่ฝาเรือนเรือนของนางสะหมอนก็ได้มีความหมายเป็น Guest House สำหรับนักท่องเที่ยว ทับซ้อนกับเป็นเรือนอาศัยสำหรับครอบครัวนางไปพร้อมกัน และความเป็น “Pa Ka Guest House” ก็ได้กลายเป็นแบบอย่างสำหรับเรือนหลังอื่น ๆ

นายฟอง : ชีวิตที่อยู่ระหว่างหอผีกับเรือนพัก

นับจากนั้นเป็นต้นมา คนสี่พันดอนก็เริ่มมีจินตนาการใหม่เกี่ยวกับการใช้พื้นที่ริมฝั่งโขงหน้าเรือน ทำเป็นเรือนพักที่ยื่นลงไปยังตลิ่งน้ำ เรือนพักจำนวนมากได้เข้าไปแทนพื้นที่ปลูกผักสวนครัว ยาสูบและข้าวโพด ริมฝั่งโขงได้กลายเป็นพื้นที่เรือนพักและร้านอาหาร ริมฝั่งน้ำได้กลายเป็นพื้นที่ของนักท่องเที่ยว Guest House และร้านอาหารได้กลายเป็นส่วนประกอบของเรือนในหลายครอบครัว ต่างเพียงว่า เรือนพักและร้านอาหาร มันได้ถูกรวมกันไปอยู่ในพื้นที่ริมฝั่งโขงเส้นทางเดินเท้าริมฝั่งกลายเป็นที่กั้นระหว่างเรือนกับเรือนพัก อย่างไรก็ตาม นักท่องเที่ยวก็ต้องข้ามทางเดินมาเข้าห้องน้ำที่อยู่ในเขตตัวเรือน ตามเงื่อนไขที่ต้องให้ห้องน้ำอยู่ห่างจากฝั่ง 10 เมตร

พ่อฟอง อายุ 65 ปี เป็นกวนจ่าผีประจำคอนเคด ท่านก็ได้สร้างเรือนพักภายใต้การแนะนำของนักท่องเที่ยว ชื่อ “Riverside Guest House” พ่อฟองเล่าว่า ชีวิตของพ่อต้องดูแลทั้ง “Riverside Guest House” ในฐานะนักธุรกิจ และดูแลหอผีของชุมชนในฐานะ ‘กวนจ่า’ ไปพร้อมกัน นอกจากนี้ ท่านยังเป็น ‘ตัวละคร’ ที่ถูกใช้เป็นกลไกในการสร้างความ

ชอบธรรมและช่วงชิงพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เป็นพื้นที่ธุรกิจของคนต่างถิ่น

ดั่งกรณี Mrs. Yeng คนบนฝั่งผู้มีวิสัยทัศน์ทางธุรกิจท่องเที่ยว ได้เช่าพื้นที่ป่ากร่างปลายเกาะดอนเดด ซึ่งเป็นเขต ‘เข็ชวาว’ ในราคาเช่า 20 ปี จำนวน 10 ล้านกีบ ซึ่งเป็นราคาที่ถูกลงเพราะเป็นพื้นที่น้ำกลั้วที่คนท้องถิ่นไม่กล้าใช้ประโยชน์ อีกทั้งหน้าแล้งก็เป็นหาดทรายเป็นสถานที่ของควายนอน ท่ามกลางการครหาของคนบนดอน Mrs. Yeng ได้ให้พ่อฟองมาทำพิธีอัญเชิญผีออกจากปลายดอน แล้วสร้างเป็นเรือนพักสุสานต์ ซึ่งสามารถชมวิวดั้งด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตก พร้อมกันนั้นก็ได้ขับไล่ฝูงควายออกจากพื้นที่ สร้างให้กลายเป็น “Siphan Don Sand Beach” ซึ่งได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวเป็นจำนวนมาก

ในบริบทของโลกาภิวัตน์ พ่อฟองจึงกลายเป็นกลไกในการเชื่อมโยงท้องถิ่นเข้ากับความทันสมัย เช่นเดียวกับกับชีวิตของท่าน ที่ยังเดินเข้าไปมาระหว่างหมอผีกับ “River side Guest House” ของตน

2.4 คนท้องถิ่นสี่พันดอนกับอัตลักษณ์วัฒนธรรมในบริบทการท่องเที่ยว

ภายใต้บริบทของการท่องเที่ยว คนสี่พันดอนได้ใช้อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมในฐานะคนชาวเกาะขึ้นมาต่อรองกับการท่องเที่ยว อันเป็นบริบทใหม่หลายกรณี ในที่นี้ผู้วิจัยจะนำเสนอ 3 กรณีตัวอย่าง คือ

ก้องใหญ่กับปลาข่า : คนสี่พันดอนกับความเชี่ยวชาญเส้นทางอันตราย

หลังจากที่สี่พันดอนถูกเปิดตัวสู่การท่องเที่ยวได้มีการเข้าร่วมใช้พื้นที่ของบริษัทยกชนในการสร้างเรือนพักและเดินเรือรับผู้โดยสาร อย่างไรก็ตาม คนสี่พันดอน ก็ได้มีการใช้อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ในฐานะที่มีความคุ้นเคยกับเกาะแก่งที่พวกเขาอยู่อาศัยมาตั้งแต่บรรพกาล สร้างความได้เปรียบกับการเดินเรือของบริษัทยกชน ชายชาวสี่พันดอนจำนวนมากได้นำเรือของพวกเขาไปตั้งมั่นอยู่บริเวณ “ก้องใหญ่” ซึ่งเป็นชายหาดที่สวยงามท้าย หลีผี ห่างจากชุมชนราว 2 กิโลเมตร เสนอขายบริการ นำพานักท่องเที่ยวที่ประสงค์จะออกเรือเล็กไปตามเส้นทางระหว่างหินผาที่สวยงามและออกไปชมปลาข่ายังผืนน้ำกว้างชายแดนกัมพูชา รวมระยะทาง 6 กิโลเมตร ซึ่งเรือของบริษัทท่องเที่ยวไม่สามารถนำพานักท่องเที่ยวไปได้ พวกเขาสื่อสารกับ

นักท่องเที่ยวยุคโดยคิดป้ายแขวนขนาดเล็กไว้ตามหน้าเรือนต้นไม้ และดูเหมือนว่าวิธีการของพวกเขาเป็นที่สนใจของนักท่องเที่ยวงานไม่น้อย และพวกเขาได้อ้างถึงความปลอดภัยของนักท่องเที่ยวยุคในการเดินทางเพื่อชมความงดงามของพื้นที่ข้างล่างของสี่พันดอนที่เต็มไปด้วยโขดหินอยู่ใต้น้ำมีอันตรายสูง ซึ่งคนขับเรือที่เกิดและเติบโตกับพื้นที่ส่วนนี้เองพวกเขาเท่านั้น จึงจะสามารถนำพานักท่องเที่ยวไปสัมผัสความงามและไปชมปลาข่าได้อย่างปลอดภัย และทำให้พวกเขาเป็นผู้ที่มีอำนาจในการเดินเรือรับนักท่องเที่ยวบริเวณก้องใหญ่และปลาข่าที่สวยงามแต่อันตรายเอาไว้ได้

ท้าวนา : การใช้ความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นธุรกิจการท่องเที่ยว

ท่ามกลางบริบทการท่องเที่ยวที่มีการแข่งขัน ‘ท้าวนา’ วัย 32 ปี เขาเป็นชาวนาและคนยากจนคนหนึ่งของคนดอนเดด แต่ท้าวนาเห็นว่ารายได้ที่เขาได้รับจากธุรกิจดังกล่าวไม่คุ้มค่ากับค่าแรงและเวลาของเขา จึงสร้างรูปแบบใหม่ในการหารายได้จากนักท่องเที่ยว โดยเชื่อมโยงการเป็น ‘คนสี่พันดอน’ ที่ความสามารถสื่อสารภาษาอังกฤษ บุคลิกที่เป็นคนช่างเจรจา มีความรู้กว้างขวาง และมีพื้นที่ทางสังคมตามเกาะต่าง ๆ จำนวนมาก ท้าวนาได้นำองค์ประกอบต่าง ๆ มาเป็น ‘ข้อเสนอ’ ทางธุรกิจทัวร์ที่ไม่มีรูปแบบจำกัด การขายของท้าวนาเริ่มต้นด้วยการนำเสนอภาพรวมของสี่พันดอนทั้งกายภาพ สังคมและประเพณี และเปิดโอกาสให้ลูกค้าที่สนใจร่วมออกแบบเส้นทางการท่องเที่ยวในแต่ละ ‘Trip’ จนเป็นที่พอใจ

ท้าวนาบอกว่า นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ชื่นชอบการตกปลา คั้มเบียร์ตามเกาะแก่งที่เงียบสงบ ร่วมกินข้าวและคั้มกับชาวสี่พันดอนในเกาะที่ยังไม่มีนักท่องเที่ยวไปถึง ในขณะที่บางคนสนใจที่จะเข้าร่วมในประเพณีพิธีกรรมที่ถูกจัดขึ้น ณ เกาะต่าง ๆ ทั้งประเพณีส่วนตัว อาทิ แต่งงาน สู่วัยรุ่น รวมถึงงานศพและงานประเพณีบุญของชุมชน ซึ่งท้าวนาได้ผนวกมาเป็นข้อเสนอด้านการท่องเที่ยวของตนทั้งหมดที่ทำให้เขามีข้อได้เปรียบและเป็นวิธีการทำมาหากินในบริบทใหม่ของตน

อาคารอาณานิคมหลังเก่าของนายเหงียน ฮีลิกและร้านอาหารหลังใหม่ของนายภูพาน

สิ่งที่ได้กล่าวในช่วงแรกว่าเจ้าอาณานิคมฝรั่งเศสได้ใช้พื้นที่เกาะคอนเป็นศูนย์กลางอำนาจของตนได้มอบหมายให้ช่างชาวเวียดนาม สร้างสิ่งก่อสร้าง Colonial style ไว้หลายแห่ง ในจำนวนนี้รวมทั้งเรือนของ เหงียน ฮีลิก นายภาษีใหญ่ ชาวเวียดนามผู้ทำหน้าที่แทนฝรั่งเศส

เรือนอาณานิคมของเหงียน ฮีลิก ตั้งอยู่บ้านคอนเหนือ ใกล้กับอาคารคลังสินค้าอาณานิคม เป็นเรือนตึก 3 ชั้น เหงียน ฮีลิก ตายอยู่ที่บ้านคอนได้ก่อนที่อำนาจอาณานิคมจะสิ้นสุด หลังสมัยอาณานิคม เรือนหลังนี้ใช้เป็นร้านค้าของบรรดาลูกหลานของเหงียน ฮีลิก ครั้นสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง ค.ศ. 1975 เศรษฐกิจซบเซา พ่อตุง หลานเขยผู้รับมรดกคนปัจจุบันได้ย้ายครอบครัวมาอยู่ที่เมืองปากเซ และได้ปิดประตูเรือนของเหงียน ฮีลิก ทิ้งร้างไว้ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

ประตูเรือนของเหงียน ฮีลิก ได้ถูกนายภูพาน วัย 33 ปี ลูกเขยกับนางแก้ว ลูกสาวของพ่อตุงเปิดใช้อีกครั้งในปี ค.ศ. 2000 ซึ่งมีการท่องเที่ยวในเขตสี่พันดอนที่คึกคักมาก ภูพานกล่าวว่าเหตุที่เขาเลือกมาเปิดร้านอาหารที่เกาะคอนคอนเพราะเห็นว่ามิเรือนเก่าถูกทิ้งให้เปล่าประโยชน์ แต่ไม่ได้คิดว่าเป็นข้อได้เปรียบเชิงการค้าใด ๆ ภูพานใช้พื้นที่ส่วนล่างของตัวเรือนเป็นร้านอาหารให้กับนักท่องเที่ยว โดยไม่ได้เปลี่ยนแปลงสิ่งใดมากนัก นอกจากทาสีส่วนหน้าของอาคาร เพื่อให้ร้านอาหารของเขาดูใหม่ขึ้น การทาสีดังกล่าวได้มีส่วนไปปิดทับป้ายอักษรเวียดนามตัวมู่ม ข้อความว่า เหงียน ฮีลิก

ร้านอาหารของภูพานกับนางแก้วเป็นที่นิยมของคนต่างประเทศเป็นอย่างยิ่ง จนสามารถกล่าวได้ว่า คนที่เข้ามาเที่ยวและพักที่เกาะคอนคอน พวกเขาจะมาดื่มกาแฟที่ร้านภูพานอยู่เสมอพร้อมกันนั้น เกือบทุกคนก็จะสอบถามถึงเรื่องราวของเรือนเหงียน ฮีลิก ป้ายตัวอักษรเวียดนามที่ถูกสีกลบทับ นักท่องเที่ยวหลายคนไม่เห็นด้วยที่ภูพานไปทาสีปิดทับเขาต้องการให้ภูพานเปิดภาพและเสียงของอดีตเหล่านี้ให้มากยิ่งขึ้นด้วยซ้ำ นักท่องเที่ยวหลายคนให้คำแนะนำภูพานว่า ควรจะหาภาพเก่าของเหงียน ฮีลิก มาติดที่ร้านด้วย จะทำให้ร้านของเขามีเสน่ห์ในสายตานักท่องเที่ยวยิ่งขึ้น ความสนใจของนักท่องเที่ยวทำให้นายภูพานกับนางแก้ว ต้องสอบถามเรื่องราวกับพ่อตุงเพื่อคอยถ่ายทอดให้กับนักท่องเที่ยวฟัง...

ผู้เขียนเป็นอีกคนที่เป็นลูกค้าประจำนายภูพาน และได้พูดคุยกับสามีภรรยาคู่นี้เสมอว่า พวกเขาเป็นคนโชคดีที่สามารถใช้อัตลักษณ์ของสี่พันดอนที่สัมพันธ์กับ Colonial มาต่อรองกับการท่องเที่ยวปัจจุบัน และชี้ให้เห็นว่า นักท่องเที่ยวที่เข้ามายังร้านของนายภูพาน พวกเขาไม่เพียงแต่มากินอาหาร หากแต่ได้มา ‘บริโภคอดีตอาณานิคม’ ที่ร้านของภูพานไปพร้อมกัน ซึ่งผู้วิจัยก็อยู่ในคนกลุ่มนี้คนหนึ่งด้วย

ส่งท้าย

เมื่อ ‘โลกาภิวัตน์’ เป็นสิ่งซึ่งไม่มีใบหน้า ไม่มีถิ่นที่อยู่ อันชัดเจนได้เคลื่อนตัวเข้ามายังรัฐชาติลาว และเลื่อนไหลเข้าสู่ ‘ท้องถิ่นสี่พันดอน’ ที่สถิตินิ่งอยู่ภายในขอบเขตรัฐชาติ ‘สี่พันดอน’ ในปัจจุบันจึงเป็น ‘ท้องถิ่นภิวัตน์’ ที่ได้สะท้อนการดำรงอยู่ร่วมกันกับ ‘โลกาภิวัตน์’ โดยการเรียกใช้ลักษณะพิเศษของพื้นที่ประวัติศาสตร์และอัตลักษณ์วัฒนธรรมของตนมาใช้ในการต่อรองเพื่อปรับตัวเข้ากับบริบทใหม่ที่ได้ส่งผลกระทบต่อลักษณะการแห่งพื้นที่ทางสังคมแบบใหม่ที่สัมพันธ์กับคนบนฝั่ง ภาครัฐ บริษัทธุรกิจและนักท่องเที่ยวจากทั่วโลก สี่พันดอนจะเป็น ‘ภาพตัวแทน’ ของท้องถิ่นที่เชื่อมโยงกับบริบทโลกในกาลปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม จากการใช้ชีวิตที่สี่พันดอนในปี พ.ศ. 2550 ทำให้ผู้เขียนได้สัมผัสกับลักษณะพิเศษทางกายภาพของพื้นที่ วิถีชีวิตที่เรียบง่ายและความงดงามแห่งน้ำใจไมตรีของคนที่สี่พันดอน ทำให้ผู้เขียนตระหนักว่า ไม่ว่าจะดำรงอยู่บริบทใด ‘สี่พันดอน’ ก็ยังคงเป็น “อัญมณีแห่งสายน้ำโขง” ตลอดไป

